

1. Бех І.Д. Психолого-педагогічні умови виховання у молоді громадянськості. *Громадянське виховання молоді в умовах трансформації суспільства* : зб. наук. ст. Черкаси. 1998. С. 3-6.

2. Власенко О. У чому різниця? Громадянська освіта і патріотичне виховання. URL : <http://www.osvita.ua> // <http://www.osvita.ua.com/2018/10/66221/?v=3943d8795e03>

3. Громадянська освіта (інтегрований курс). URL: <https://mon.gov.ua/programy/program-hromadyanskaosvita-24-11-2017/>.

4. Новосьолова В.І. Підручник української мови як засіб формування громадянської відповідальності здобувачів освіти. *Проблеми сучасного підручника* : зб. наук. праць. К. : Педагогічна думка. 2018. Вип. 21 (2). С. 313–322.

5. Осваиваем социальные компетентности / Под ред. И.А. Зимней. М.: МПСИ; Воронеж: МОДЭК. 2011. 592 с.

6. Про освіту : Закон України від 5.09.2017 р. № 2145-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

7. Українська мова (рівень стандарту): підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти / Голуб Н.Б., Новосьолова В.І. Київ : Педагогічна думка, 2018. 200 с.

8. Шевчук Т.Є. Громадянська компетентність як елемент формування особистості майбутніх фахівців / «Young Scientist» № 4.1 (56.1) April, 2018. С. 85-88

Гупан Нестор,

Головний науковий співробітник,
Інститут педагогіки НАПН України,
доктор педагогічних наук, професор,
Київ

Пометун Олена,

Головний науковий співробітник,
Інститут педагогіки НАПН України,
доктор педагогічних наук, професор,
Київ

НОВІ ПРОФЕСІЙНІ РОЛІ ВЧИТЕЛЯ ЯК ЧИННИК ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ОСВІТИ

Статтю присвячено питанням зміни професійних ролей вчителя у сучасній інноваційній освіті. Визначено і обґрунтовано такі ролі сучасного вчителя як контролер, ментор, ресурсна особа, оцінювач, організатор і фасилітатор, тьютор. Обґрунтовано зміст і завдання виконання вчителем кожної з ролей. Як спільне підґрунтя всіх ролей вчителя нової школи визначено дитино орієнтований характер навчального процесу у XXI столітті.

Ключові слова: *вчитель, реформування освіти, професійні ролі*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Умови розвитку освіти у ХХІ столітті дуже відрізняються від вимог ХХ століття і обумовлюють нові вимоги до вчителя. Урок ХХІ століття орієнтований на дитину як активного суб'єкта навчання, а мета вчителя – створення продуктивного навчального середовища і організація діяльності учнів з конструювання та розвитку учнями власних знань, умінь, навичок й цінностей, які стануть їм у нагоді в даний час або в майбутньому.

Сьогодні в умовах реформування української школи можна зустріти багато декларацій щодо якісних змін у педагогічній діяльності, нової ролі вчителя у контексті інформаційного суспільства й інтеграції вітчизняної системи освіти у європейський простір. Насправді мова йде не про нову роль, а цілу низку, сукупність таких ролей. Наприклад, зазначають, що сучасний вчитель - це тьютор, ментор, фасилітатор, новатор, модератор, коуч. [1] Цей набір іншомовних слів, як свідчать результати опитування вчителів, не завжди є навіть зрозумілим для них за смислом, не говорячи вже про методичне, інструментальне наповнення кожної з ролей.

У самому тексті концепції Нової української школи визначено, що вчитель має бути ще й лідером, менеджером і успішною людиною. Він має бути добре обізнаний і підготовлений щодо особистісно-орієнтованого та компетентнісного підходів до управління освітнім процесом, психології групової динаміки тощо. [4, с. 17] Безумовно ці положення мають стати керівництвом до дії у підготовці та професійному розвитку майбутніх вчителів.

Проте, сьогодні подібні висловлювання не завжди викликають позитивну реакцію навіть в середовищі самих освітян. Наведемо лише один приклад зі статті методиста І. Павлюк: «Чи готові вчителі увійти в Нову школу? Що їх там чекає? Новий стандарт передбачає зовсім іншу організацію праці вчителів, самого процесу навчання, а головне - перетворення способу мислення педагога. «Базові» знання перетворюються в безрозмірні. З вчителя хочуть зробити продавця послуг, менеджера, управлінця. Не всі вчителі здатні (може унаслідок психологічної, може – фінансової можливості) стати ІКТ- компетентними вже сьогодні». [5]

Очевидно, що необґрунтоване декларування довгих і не достатньо зрозумілих переліків нових ролей вчителя не є досить продуктивним. Американський педагог Дж. Хармер стверджує, що «має більше сенсу описувати різні ролі вчителя і міркувати, для чого вони корисні, а не виносити оціночні судження про їх ефективність». [6, с.23]

Отже метою даної статті є визначення, характеристика і обґрунтування тих ролей вчителя, які (на нашу думку) реально існують і розвиваються в сучасному навчальному процесі української школи.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Перша і найбільш поширена роль, з якою ми стикаємось у практиці сучасної школи – вчитель-контролер. Учитель-контролер бере на себе повну відповідальність за клас, за те, що роблять учні, що вони говорять і як вони це

говорять. У цій ролі вчитель зазвичай знаходиться в центрі уваги: він говорить, розпоряджається, віддає розпорядження, а учні очікують «команди» говорити, писати тощо і отримати його оцінку. Він може навіть добре навчати учнів на репродуктивному рівні, «дати» їм міцні знання. Він здатен надихати учнів своїми власними знаннями і досвідом. Проте, чи залишає така роль простір і час для висловлювань та міркувань учня? Чи дійсно це подобається учням? Чи дозволяє така роль вчителю урізноманітнити навчання? А отже, чи може вона залишатись ключовою у сучасній школі? Традиційно для вчителя було б слабкістю сказати «я не знаю, давайте дізнаємося» або «я не знаю, чи знає хто-небудь з вас відповідь?» Але часи змінилися, як і ролі вчителя.

Друга роль вчителя – **ментор** (наставник, порадник). Знаходячись у цій ролі, учитель встановлює інтенсивність і напрям навчання, заохочує учнів до участі у навчальній діяльності, дає поради, рекомендації щодо способів і засобів виконання учнями тих чи інших необхідних для навчання дій і операцій, демонструє зразки нової чи складної для учнів діяльності. Коли учні відчують складність у висловленні власної думки, ментор може заохочувати їх, обережно підштовхуючи. Він приходить на допомогу, коли учні втрачають логіку або почуваються невпевнено під час дії або виступу. Ментор завжди готовий підтримати учня у його просуванні до успіху. Однак учитель – ментор допомагає школярам тільки тоді, коли це необхідно, адже його завданням є максимальне сприяння підопічним на шляху до їх самостійних досягнень позитивних результатів.

У сучасному класі вчитель виступає для учнів як **ресурсна особа** (консультант). Він є свого роду ресурсним центром, готовим надати учням інформацію або джерела, яких їм не вистачає при виконанні навчальних дій та запропонувати допомогу в разі потреби у їхньому пошуку. В умовах інформаційного суспільства і доступності будь якої інформації клас за певної організації може опрацювати до 100 джерел на одному уроці. Учні можуть користуватись матеріалами різних епох і регіонів, документами й працями експертів. Вони можуть спостерігати будь які природні явища і досліди та вивчати артефакти й пам'ятки. Це покладає на вчителя відповідальність за відбір і попередню оцінку дидактичного потенціалу можливих джерел. Його обов'язком є забезпечення навчального процесу та участі учнів всім необхідним і вчасно. Як ресурсна особа вчитель має спрямовувати учнів до використання різноманітних доступних джерел і не лише Інтернету. Він не повинен надавати багато інформації сам, «начиняючи» нею учнів. Його завданням є навчати їх пізнавальній самостійності та мотивації до навчання протягом життя.

Вчитель виступає як **оцінювач**, котрий має побачити, якими є реальні результати навчання і як можна їх покращити. Сучасний вчитель може оцінювати учнів різними способами, пам'ятаючи, що роль оцінювача дає йому можливість корегувати хід навчання в залежності від потреб учня. Основним його інструментом у цій ролі є продуктивний зворотній зв'язок. Оцінювання має бути підтримуючим, індивідуальним, переважно формувальним за

моделлю. Інакше воно може сприяти зниженню самооцінки, невпевненості учнів у собі, бути непродуктивним з точки зору покращення результатів навчання.

Мабуть, найважча і найважливіша роль, яку має відігравати вчитель це – **організатор**. Успіх всіх форм і методів, що застосовуються у класній й позакласній навчальній діяльності залежить від вдалої організації, від того, чи знають учні точно, що їм робити зараз, а що – далі. Основне завдання організатора полягає в стимулюванні та спрямуванні процесу самостійного пошуку інформації й спільної діяльності учнів. Головне в цій ролі – надавати чіткі інструкції і допомагати учням їх виконувати. Організатор також може виступати як демонстратор зразків діяльності. Ця роль дозволяє йому і самому брати участь у виконанні завдання та взаємодіяти з учнями в рамках інструкції. Він також має слідкувати за регламентом діяльності, «запускати» і припиняти її, давати змістовний відгук по її завершенні. Одне з «облич» організатора - фасилітатор (від англ. facilitate: 1. сприяти, 2. допомагати, 3. полегшувати). Фасилітація – це організація й управління процесом обговорення певних питань (тем) у групі людей. Мета учителя-фасилітатора – організувати спілкування учнів під час обговорення, дискусії з нейтральної сторони, налагодити ефективний обмін учнів думками таким чином, щоб зіткнення думок проходило у конструктивному руслі, а навчальні результати обговорення були оптимальними.

Згідно точки зору Дж.Харамера [6, с.25], термін «фасилітатор» використовується багатьма авторами для опису певного типу вчителя: демократичного (коли він поділяє лідерство зі студентами), а не авторитарного (коли вчитель контролює все, що відбувається в класі). Фасилітатор – це той, хто сприяє самостійності учнів, коли вони не тільки вчать самостійно, але і беруть на себе відповідальність за це навчання, використовуючи групову й парну роботу та діючи як ресурсна особа, а не передавач знань.

Вчитель може за потреби брати на себе роль **тьютора** (від англ. tutor — учитель). Під цим терміном розуміють особу, яка веде індивідуальні або групові заняття із учнями як репетитор, помічник. Тьютор — ключова фігура в дистанційному навчанні, яка відповідає за проведення занять [2]. Вчитель виступає в ролі тьютора, коли учні розпочинають роботу над проектом або займаються самостійно. Він дає поради і рекомендації і допомагає школярам прояснити ідеї і обмежити завдання. Ця роль може бути необхідною аби звернути індивідуальну увагу на окремого учня. Зокрема, вона дозволить вчителю створювати курс індивідуальних занять відповідно до конкретних потреб учня. Однак зловживання вчителем цією роллю може привести до того, що учень стане занадто залежним у своїй діяльності, а також звикатиме до одного вчителя з його методами і стилем навчання. [3]

Тепер, коли ми визначили основні (на нашу думку) ролі вчителя спробуємо перевести ці міркування у площину конкретного уроку. Зауважимо, що ролі вчителя і їх зміна – дуже динамічні поняття. Навіть під час виконання учнями одного завдання вчитель може плавно переходити від однієї ролі до

іншої. Проте урок ХХІ століття має проектуватись і відбуватись, виходячи з потреб учнів, з того, чого вимагають їхня майбутня професійна підготовка, працевлаштування і життя у глобальному світі та інформаційному середовищі. Це означає насамперед, що розповідь/лекція вчителя з конкретного предмета вже не може вважатись високим рівнем викладання. Сьогодні умовою ефективного навчання всіх учнів є їхня співпраця і кооперація. Наприклад, виконання колективного проекту набагато краще забезпечує результати навчання у контексті компетентнісного підходу, адже він сприяє формуванню в учнів мисленневих операцій високого рівня, розвитку ефективних комунікативних умінь, знань і застосування технологій, які знадобляться учням для кар'єри в ХХІ столітті і в умовах глобалізації.

Хоча певне місце в сучасній школі залишається і для лекції, однак пануюча роль належить інтерактивному вчителю, тобто такому, хто обізнаний і підготовлений для забезпечення взаємодії учнів, позитивної групової динамки. Успіх його діяльності багато в чому залежить від того:

- як учні ставляться один до одного і до свого вчителя;
- який є психологічний клімат, середовище в класі;
- наскільки ефективно учні співпрацюють і спілкуються один з одним;
- які ролі виконують не тільки вчителі, а й учні

Отже, вчитель сучасної школи має адаптуватись до потреб демократичного навчання ХХІ століття і бути здатним виконувати багато ролей для ефективного навчання. Спроможність вчителів продуктивно реалізовувати їх значною мірою залежить від взаєморозуміння, яке педагоги встановлюють зі своїми учнями, і, звичайно, від рівня їх власних знань і навичок.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, можна констатувати, що виконання вчителем сучасної школи різних ролей в залежності від умов і потреб навчального процесу розширюють можливості як учнів, так і вчителів, і звільняє вчителя від багатьох труднощів, які може спричиняти необхідність бути «експертом» з усіх питань і відповідати «за все». Тільки надаючи учням центральне місце у навчальному процесі, вчитель може реалізувати завдання сучасного навчання. Очевидно, що опанування цими ролями й ефективне їхнє виконання вимагає суттєвих змін у підготовці вчителя як у виші, так і в системі післядипломної освіти. Важливим напрямом вдосконалення сучасної освіти є також урізноманітнення кваліфікацій і переліку освітніх професій. Адже сучасна школа потребує, зокрема, і професійних тьюторів і коучів, які виконуватимуть специфічні завдання. Тож, сьогодні завдання полягає у поширенні інформації, розробці відповідних тренінгів і курсів та поєднанні можливостей формальної й неформальної освіти у професійному розвитку вчителів у цьому напрямі. Водночас незалежно від ролі, яку він виконує, вчитель формує культуру своїх учнів, покращує навчальні результати учнів, зміцнює свій авторитет і вплив на дітей.

Ці завдання визначають й напрями подальших досліджень: зміст, вектори, форми і засоби такої підготовки, розробка найбільш ефективних та

перспективних моделей вдосконалення масової практики вчителя сучасної демократичної школи України.

Література

1. Васильєва В. Нові професійні ролі і завдання сучасного вчителя в контексті концепції Нової української школи. Код доступу: <https://vseosvita.ua/library/novi-profesijni-rol-i-zavdanna-sucasnogo-vcitela-v-konteksti-koncepcii-novoi-ukrainskoi-skoli-87162.html>
2. Коноваленко Ю. Тьютори, коучи и эдвайзеры - кто они? Код доступу: <https://ru.osvita.ua/school/reform/55183/>
3. Лінчук А. Хто такий вчитель-коуч, вчитель-тьютор і вчитель-фасилітатор? Код доступу: <https://anastasia-linchuk.com.ua/?p=898>
4. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. 2017. Код доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> . - С. 17
5. Павлюк І. В. Особистість сучасного вчителя в новій школі. Код доступу: http://ru.osvita.ua/school/lessons_summary/administration/41904/
6. Harmer J. How to Teach English. 2nd Edition. 2010. PDF. Код доступу: https://www.academia.edu/34720971/How_to_Teach_English_2nd_Edition_Jeremy_Harmer.PDF?auto=download

Пархоменко Тетяна

викладач соціально-економічних дисциплін
КЗ СОР «Лебединський педагогічний
коледж імені А. С. Макаренка»
м. Лебедин

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

Автор піднімає питання громадянської освіти та виховання сучасної студентської молоді через усвідомлення необхідності становлення громадянської компетентності. В статті аналізується проблема підготовки студентів педагогічного коледжу до практичного формування громадянської компетентності. Встановлюється, що застосування активних, інтерактивних методів та проектних технологій на уроках в початковій школі сприяє ефективному опануванню молодшими школярами цієї компетентності.

Ключові слова: громадянська освіта, ключові компетентності, громадянська компетентність, майбутні педагоги, молодші школярі, активні методи навчання, інтерактивні методи навчання, проектні технології..